

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

JANUS PANNONIUS RENATUS-PANEGYRICUSÁNAK
EGYKORI PADOVAI KÉZIRATA

Marco Mantova Benavides (1489–1582) jogtudós nevezetes személyisége volt a 16. századi Padovának.¹ A spanyol eredetű családból származó férfiú az 1540-es években kerttel ékesített palotát építtetett magának az Ágostonos rend temploma, a Chiesa degli Eremitani közelében, a via Porciglián. Az épület termeiben múzeumot hozott létre műtárgyai és könyvtára számára. A firenzei szobrász és építész, Bartolomeo Ammannati (1511–1592), a palota kertjének ékesítésére, 1553-ban hatalmas Hercules-szobrot faragott. Benavides síremléke, amely az ágostonos remeték említett templomában ma is látható, szintén az ő jeles alkotása.² Marco Mantova Benavides arcképes életrajzát a padovai tudós teológus, Jacopo Filippo Tomasini (1595–1655) írta meg.³ Ugyanez a Tomasini a Padovában őrzött kéziratokról szóló, 1639-ben kiadott könyvében a jogtudós gyűjteményét is ismertette.⁴ A palota birtokosa ekkor Marco unokája, Gaspare Mantova Benavides volt. A kéziratár tételes ismertetését Tomasini az alábbi bevezetővel kezdte: „A jeles férfiú, Marco Mantua Benavides házának, vele együtt csinos kertjének nem csekély fényt ad a Musaeum, amely e nagy elme egyéb emlékei között kiváltképpen szobrokkal ékes; ahol a jeles férfiú unokája, Gaspar Mantua, a filozófusok kollégiumának díszje, M. Mantua Benavides saját kezű kéziratán kívül, amelyeket egykor kiadott, még olyan gondos tollal írott könyveket őriz, amelyeket itt adunk elő, és amelyeknek a borítóján a szerző arcképénél ez a felirat áll: Mantua fáradságos munkájából.”⁵

Az ezt követő katalógus mintegy nyolcvan kézirat címét sorolja fel. Ezek közt azonosíthatóak Benavides nyomtatásban megjelent könyveinek kéziratai, jogi könyvek, antik

¹ Marco Mantova Benavides: *il suo museo e la cultura padovana del Cinquecento. Atti della giornata di studio 12 novembre 1983 nel IV centenario dalla morte, 1582–1982*, a cura di Irene FAVARETTO, Padova, Accademia Patavina di scienze, lettere ed arti–Comune di Padova, Assessorato ai beni culturali–Università degli studi di Padova, 1984.

² Sertorio ORSATO, *Monumenta Patavina*, Patavii, 1652, 157 (*In aedibus de Benavidis a Mantua*).

³ Iacobi Philippi TOMASINI Patavini *Illustrium virorum elogium iconibus exornata*, Patavii, 1630, 117–127.

⁴ *Bibliothecae Patavinae manuscriptae publicae et privatae, quibus diversi scriptores hactenus incogniti recensentur, ac illustrantur*, studio et opera Iacobi Philippi TOMASINI, Utini, 1639, 101–103.

⁵ „V. c. Marci Mantuae Benavidii aedibus cum eleganti Horto non parum splendoris addit Musaeum inter cetera magni animi monumenta praecipue statuis insigne: ubi nepos V. Cl. Gaspar Mantua philosophici collegii ornamentum, praeter autographa M. Mantuae Benevadii olim edita, adhuc religiose calamo scriptos servat, quos hic damus libros, in quorum fronte ad auctoris effigiem haec inscriptio: Exantlati labore Mantuae.”

és középkori auktorok, valamint humanisták műveinek másolatai. Szerepel a listán Guarino több kommentárja, az idősb Vergeriótól (1370–1444) a *Vita F. Petrarcae*, Francesco Barbarótól (1390–1454) a híres *De re uxoria*. Ebben az érdekes felsorolásban olvasható az alábbi címleírás is, amely egy „versu heroico”, azaz hexameterekben írott költemény kéziratáról tudósít: „De Laudibus Renati Ierusalem & Siciliae Regis Lib. 2. versu Heroico ad Iacob. Ant. Marcellum Equitem.”

**De Laudibus Renati Ierusalem &
Siciliae Regis Lib. 2. versu Heroico ad
Iacob. Ant. Marcellum Equitem.**

Ez a cím egyértelműen Janus Pannonius Jacopo Antonio Marcello velencei patríciusnak ajánlott Renatus-panegyricusára illik, amelynek tehát Padovában is volt egy másolata. Marco Mantova Benavides kéziratának ez az említése a Janus Pannonius-szakirodalomban mindeddig ismeretlen volt.⁶

Az Archivio di Stato di Padova őriz egy Tomasini kortársa, Bartolomeo Breda jegyző által készített inventáriumot, amely szerint a könyvtár egész állománya akkor mintegy 1700 kötetnyi volt.⁷ 1695-ben a Tomasini által említett Gaspare fia, Andrea Mantova Benavides (1632 k.–1711) készített inventáriumot a padovai palota értékeiről, ám abban a könyvekről egyáltalán nem esik szó.⁸ Ebben az inventáriumban szerepel Bartolomeo Cipolla (1420 k.–1475) padovai jogtudós és egyetemi tanár arcképe, amelyet Marco Mantova Benavides 1551-ben kapott ajándékba jogtudós társától, az udinei Tiberio Decianótól (1509–1582). A festményről készült rézmetszetet Marco *Illustrium iureconsultorum imagines* (Roma, 1566) című könyvében jelentette meg.⁹

A veronai Bartolomeo Cipolla (Bartholomaeus Caepolla) 1449–1450 között a polgári jog lektora volt ferrarai egyetemen.¹⁰ Janus Pannonius hozzá mint közeli barátjához 1452 elején,¹¹ *Excellentissimo jurisconsulto domino Bartholomaeo Caepollae Veronensi* címmel, szeretetteljes elégiát írt („Iure fuit nobis niveo notanda lapillo”).¹² Az elhíresült ifjú

⁶ CSAPODI Csaba, *A Janus Pannonius-szöveggyűjtemény*, Bp., 1981, 20.

⁷ Christian ZENDRI, Franco TOMASI, *Mantua Bonavides, Marco = Dizionario biografico degli Italiani*, LXIX, Roma, 2007, 214–220: „Nel museo era collocata la biblioteca, composta di circa 1700 volumi (un inventario è in Arch. di Stato di Padova, Atti dei notai, vol. 2559, cc. 99v–116r [notaio B. Breda] da integrare con Tomasini, pp. 101–103).”

⁸ *Andrea Mantova Benavides: inventario delle antichità di casa Mantova Benavides – 1695*, a cura Irene FAVARETTO, Bollettino del Museo Civico di Padova, 61(1972), 35–164.

⁹ Jacometto Veneziano táblaképe Bartolomeo Cipolláról, 1466 (32,7 × 24,8). Lowe Art Museum, University of Miami, inv. 61.40.

¹⁰ Annalisa BELLONI, *Professori giuristi a Padova nel secolo XV: Profili bio-bibliografici e cattedre*, Frankfurt am Main, 1986, 153–161 (*Bartolomeo Cipolla*).

¹¹ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931, 42.

¹² *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon – Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, ed. Eugen ÁBEL, Bp., 1880, 95–98; Giuseppe BIADEGO, *Catalogo descrittivo dei manoscritti della Biblioteca comunale di Verona*, Verona, 1892, 46.

poétát éppen ekkoriban vette pártfogásába Jacopo Antonio Marcello (1398–1464) velenicei patricius. Janus az ő kérésére írta meg 1452 januárjában, III. Frigyes (1415–1493) császár ferrarai látogatása alkalmából, *Carmen pro pacanda Italia* című költeményét, amelyben Anjou René (1409–1480) tíz évvel korábban, 1442-ben elvesztett nápolyi királyságára utaló verssor is helyet kapott: „Parthenope exactum deplangit prodita regem”, azaz, az elárult Parthenope siratja elűzött királyát.¹³ A René visszatérési tervét támogató Marcello ekkor bízta meg azzal Janust, hogy verselje meg Parthenope veszedelmét. Az év végére elkészült Renatus-panegyricus egyik másolatával talán éppen Cipollát ajándékozhatta meg Janus, amikor 1453 nyarán Veronába látogatott. A később híres padovai tanárrá váló Cipolla hagyatékából kerülhetett az egyetem 16. századi professzorához, Marco Mantova Benavideshez ez a ritka kézirat.

A Renatus-panegyricus létezéséről századokon át, egészen 1880-ig, nem tudott senki. Ekkor Ábel Jenő (1858–1889) fedezte fel és azonosította a szerző megnevezése és címe nélkül leírt, ám csak felerészben fennmaradt kézirat 497 sornyi szövegét a Vatikáni Könyvtár Vat. Lat. 2847. jelzetű, 16. század eleji kódexében.¹⁴ Az Ábel által *Panegyricus in Renatum*nak elnevezett dicsőenekkel Huszti József (1887–1954) foglalkozott alaposabban, amikor 1929-ben *Janus Pannonius és Anjou René* címmel tanulmányt írt róla.¹⁵

Janus Pannonius 1452-ben szerzett művéről, annak csonkasága miatt, a továbbiakban csupán kevés szó esett. Jelen sorok írójának váratlan felfedezése hozott e téren változást, amikor 2009-ben a panegyricus teljes szövegét sikerült megtalálnia. Janus Pannonius ikonográfiája iránti érdeklődésem hozta magával, hogy elem került annak az Anjou René számára készült, ma Albiban őrzött, Guarino fordítását tartalmazó Sztrabón-kötetnek két illusztrációja, amelyek egyikén a költő arcát véltem felfedezni. Az attribúcióval kapcsolatos kutatásaim vezettek el a panegyricus teljes szövegének felfedezéséhez.¹⁶

A nyomra vezető adatot az az internetes kereső segítségével fellelt, 111 esztendővel korábban megjelent, P szignóval aláírt, francia folyóiratcikk tartalmazta, amely anonim szerző műveként ismertette a panegyricusnak a nápolyi nemzeti könyvtárban, egy X, B, 63. jelzetű kolligátumban rejtekező, 19. századi kéziratát.¹⁷ Henri Stein (1862–1940) újabban elem került személyi bibliográfiája bizonyossá tette korábbi feltevésemet, hogy a P szignós közlemény Léon Gabriel Pélissier (1863–1912) francia történészről származik.¹⁸ A montpellier-i egyetem másfél száz esztendeje született professzorára, száz évvel

¹³ IANUS PANNONII *Carmen pro pacanda Italia, ad Imp. Caes. Fridericum III.* = IANUS PANNONIUS, *Poemata quae uspiam reperiri potuerunt omnia, pars I.*, [ed. Samuel TELEKI, Alexander KOVÁSZNAI], Trajecti ad Rhenum, 1784, 211–231.

¹⁴ IANUS PANNONII *Panegyricus in Renatum* = *Adalékok...*, i. m., 131–144.

¹⁵ HUSZTI József, *Janus Pannonius és Anjou René*, Bp., 1929.

¹⁶ Ezek összegzését lásd SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Janus Pannonius vélt ábrázolásai*, A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 50–52(2005–2007), Pécs, 2008, 154–168. (2009-ben jelent meg!)

¹⁷ P., *Un poème inédit sur René d'Anjou*, La Correspondance historique et archéologique, 5(1898), 172–173.

¹⁸ Henri STEIN, *Bibliographie des travaux de Léon-Gabriel Pélissier, doyen de la Faculté des lettres de Montpellier (1863–1912), précédée d'une notice biographique par Paul Gachon*, Revue des Bibliothèques, 45–46(1935–1936), 59.

holta után, hálásan emlékezünk, amiért szorgos kutató munkájával hozzásegített Janus Pannonius panegyricusának teljessé tételéhez.¹⁹

2009 nyarán jutottam hozzá e kézirat digitális változatához, majd őszig elkészítettem a dicsének eddig ismeretlen részének műfordítását, majd szeptember 30-án, az MTA Irodalomtudományi Intézetében *Válasz egy 111 esztendő kérdésére – In laudem interretis* című előadásban ismertettem meg a felfedezést a szakmai közönséggel. Nyomtatásban először munkahelyemnek, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának kulturális és közéleti magazinjában írtam a felfedezésről.²⁰ 2010 februárjában egy folyóiratban, májusában pedig *Parthenope veszedelme* című tanulmánykötetben a teljes latin textust is közreadtam, hozzátéve Kerényi Grácia 497 sornyi és a magam 546 sornyi műfordítását.²¹ Könyvemnek a műről és megtalálásának történetéről szóló fejezete egy Anjou René születésének 600. évfordulóján rendezett francia konferencia kötetében, 2011-ben is megjelent.²²

2010 nyarán Nápolyban voltam kutatóúton. Ekkor derült ki, hogy a nápolyi nemzeti könyvtárban őrzött, X, B, 63. jelzetű kolligátumban egy helybéli tudós, Scipione Volpicella (1810–1883) másolatában maradt fenn a becses szöveg. A bizonyossághoz úgy jutottam el, hogy összevettem Volpicellának egy nápolyi történészhez, Carlo Troyához (1784–1858) írt három levelét a Renatus-panegyricus másolatának írásképével. Volpicella pályafutását tanulmányozva, egy nápolyi helytörténeti folyóiratban megjelent nekrológból tudtam meg, hogy a neves tudós haláláig a nápolyi Società di Storia Patria elnöke volt.²³ Július 14-én kerestem fel a ma is létező helytörténeti társaság könyvtárát a Castelnouvóban. Ott pedig egy kézíratos katalógus segítségével, az Ms. XXI. A. 19. jelzetű kolligátumban felleltem a *De laudibus Renati Siciliae regis libri duo* című, 17. század közepi kéziratot, Volpicella 19. századi másolatának előzményét.²⁴

¹⁹ E. C. BABUT, *Nécrologie : Léon-Gabriel Pélissier (Marseille, 24 Mars 1863–Montpellier, 9 Nov. 1912)*, *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 32(1912), 511–516.

²⁰ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Nápoly veszedelméről: Janus Pannonius újonnan megkerült Renatus-panegyricusa*, Trefort-kert: Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Kulturális és Közéleti Magazinja, 2(2009)/4, 64–69.

²¹ IANUS PANNONIUS, *De laudibus Renati Siciliae regis libri tres* – JANUS PANNONIUS, *Renatusnak, Szicília királyának dicséretéről szóló három könyv*, fordította KERÉNYI Grácia és SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza [a II. könyv 111. sorától végig], JANKOVITS László bevezetőjével, Jelenkor, 2010. február, melléklet, 1–54; SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Parthenope veszedelme: Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből*, Bp., Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, 2010 (Értekezők – Etüdök, 2), 33–93.

²² Géza SZENTMÁRTONI SZABÓ, *Du péril de Parthénope : La découverte de la version intégrale du panegyrique de René d'Anjou par Janus Pannonius = René d'Anjou (1409–1480) : Pouvoirs et gouvernement*, sous la direction de Jean-Michel MATZ et Noël-Yves TONNERRE, Presses universitaires de Rennes, 2011, 287–312.

²³ Bartolomeo CAPASSO, *Scipione Volpicella – Commemorazione: Letta nell'Assemblea generale della Società Napoletana di Storia patria la sera dei 21 aprile 1883.*, Archivio Storico per le Province Napoletane pubblicato a cura della Società di Storia Patria, 8(1883), 176–193.

²⁴ SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza *Jelentése a Klebelsberg Kuno-ösztöndij keretében Nápolyban, 2010. június 22-től július 22-ig végzett kutatásáról*, Lymbus: Magyarisztudományi Forrásközlemények, 2011, 492–494.

A Renatus-panegyricus Benavides-féle, egykor Padovában őrzött kéziratának címléírásához a nápolyi lelet előzményeinek keresgélése közben jutottam el.²⁵ Tomasini katalógusa alapján úgy látszik, hogy ez a hajdani másolat a 16. század közepére datálható. A dicsének majdani kritikai kiadására készülve, mostantól egy elveszett és három meglévő kéziratot regisztrálhatunk.

Janus Pannonius az 1001 soros dicsénetet, Claudianus példáját követve, két köszöntő epigrammával vezette be.²⁶ A nápolyi kéziratban az elől álló, 28 soros párvers címe *Ad clarissimum equitem Jacobum Antonium Marcellum patricium Venetum, publici tunc exercitus praetorem*, a 14 soros második pedig ez: *Ad serenissimum Jerusalem et Siciliae regem Renatum in sequentes libellos proemium*. (A vatikáni kézirat egybeolvastotta a két epigrammát, és a címek is elmaradtak előttük.)

A Renatus-panegyricus valójában háromrészes. A 17. század közepi nápolyi kézirat címében mégis „libri duo” szerepel. Ezzel egyező a címe a Benavides-féle padovai kéziratnak, hiszen ott is „lib. 2.” olvasható. Ez a közös hiba, illetve a szerző nevének hiánya és a címmel ellátott, Marcellónak szóló dedikáció egyaránt arra utalnak, hogy e két kézirat kapcsolatban állt egymással. A mű helyesbített címe tehát a következő: *De laudibus Renati Ierusalem et Siciliae regis libri 3*.

Marco Mantova Benavides leszármazottai a 18. század elejéig egyben tartották a 16. századból származó műgyűjteményt. A család kihalása után azonban a Musaeum antik és reneszánsz műtárgyai a padovai egyetemre és velencei múzeumokba kerültek, a nyomtatott könyvek, a metszetek és a kéziratok pedig szétszóródtak, elkallódtak, illetve elpusztultak.²⁷ A Renatus-panegyricus 1639-ben még létező kéziratának további sorsa ismeretlen. Nagy kérdés, hogy fennmaradt-e valahol ez a példány. Kristeller *Iter Italicum*-ában nem szerepel ilyesmire utaló adat.²⁸ Marco Mantova Benavides via Porciglián fekvő padovai palotáját a II. világháborúban bombatalálat döntötte romba. Egyedül a monumentális Hercules-szobor vészelte át az elmúlt időköt.²⁹

²⁵ 2012. június 10. és augusztus 11. között, ismét Klebelsberg Kuno-ösztöndíjasként, Rómában és Nápolyban jártam kutatóúton.

²⁶ Petneházi Gábor recenziójában (<http://rec.iti.mta.hu>, 2011.05.02) a II. könyv 23. sorát, amely a vatikáni kéziratban nincs meg, utólagos betoldásnak tartja, hiszen nélküle éppen ezer soros lenne a panegyricus főszövege.

²⁷ Akad olyan közöttük, amely ma is megvan. Guarino Persius-kommentárja a katalógusban ekként szerepel: „Com. in Persium. Init. Ad exponendos auctores solent plerique auctoris vitam preponere. Script. 1464. ch. 4.” Ez a példány azonos lehet a padovai Biblioteca del Seminario Vescovileban, Cod. 85. jelzeten őrzött, 1464. október 12-én másolt kézirattal. Lásd *I Manoscritti della biblioteca del Seminario Vescovile di Padova*, a cura di Andrea DONELLO [et al.], Firenze, 1998 (Biblioteche e Archivi 2, Manoscritti medievali del Veneto, 1), 33.

²⁸ Paul Oskar KRISTELLER, *Iter Italicum: A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Mss of the Renaissance in Italian and Other Libraries*, I–II, London–Leiden, Brill, 1963–1967.

²⁹ A Hercules-colossus rajza: *Speculum Romanae magnificentiae*, Roma, 1553.